

UDK 811.163.42'282'34(497.5 Split)

Rad primljen za tisak 10.10.2002.

Čakavska rič, Split, 2002, br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Josip Lisac, Joško Božanić

Dunja Jutronić
Maribor, Rijeka

ČAKAVSKI DIJALEKT KROZ DVIJE GENERACIJE - PRILOG TEORIJI JEZIČNE PROMJENE

Autorica analizira čakavski dijalekt (fonološke varijable) u djelu Sonje Senjanović-Peračić (*Probuđeni glasi*, Split 2000) i uspoređuje ga s čakavskim kojim piše njen sin Đermano Senjanović (u knjizi *Vidi, vidi - teletina '99*, Zagreb 2001). Statističkom analizom odabranih fonoloških varijabli ustanovljavaju se promjene u upotrebi čakavskog idioma. Na osnovi najnovijih teorijskih istraživanja u sociolingvističkoj literaturi o jezičnim promjenama (Milroy 2002) analizom se pokazuje da se u dijalektu koji je u kontaktu sa standardnim jezikom najprije gube društveno manje poželjni oblici, tj. oni koji su jezično markirani ili označeni. Dijalekt se mijenja i stvara se novi koine.

Ključne riječi: čakavski dijalekt, standardni jezik, fonološke varijable, jezična promjena

I. Uvod

Ovaj je prilog dio većeg istraživanja urbanog vernakulara grada Splita na kojemu radim već dulji niz godina.* Split je tradicionalno poznat kao čakavsko-ikavski grad međutim taj idiom već dugo doživljava razne promjene.¹ Tako Radovan Vidović kaže: "Ako splitski hrvatski govor u dvadesetom stoljeću usporedimo s

* Čast mi je učestvovati u broju Čakavske riči koja je posvećena sjećanju na dr. Radovana Vidovića koji je najzaslužniji za radove koje danas imamo o splitskom govoru. Njegova stručnost, marljivost i entuzijizam kao i njegovu odanost Sutivanu na Braču gdje je provodio svoja ljeta i gdje sam ga najviše susretala neće lako preći u zaborav.

¹ Vidi sve navedene jedinice pod Jutronić u literaturi na kraju članka.

Marulićevim jezikom s jedne strane, te istovremenim čakavskim ili čakavskim govorima na otocima srednje Dalmacije s druge strane, vidimo da se taj splitski vernakular ne može nazvati čakavskim. U najboljem slučaju on zaslužuje naziv štokavoidnog čakavskog, polučakavskog idioma (Vidović 1993: 11)². Iako se izvorni dijalekt mijenja Kalogjera primjećuje da "je i danas jezik bogat raznim dijalektskim razlikama" (1985:93). Dakle nije pitanje da li se dijalekt mijenja, tj. nestaje u onom obliku u kojem je postojao već je *krucijalno pitanje na koji način i uolikoj mjeri se promijenio i koje svoje karakteristične oblike mijenja brže od drugih*. Glavni cilj ove analize je upravo dati odgovor na ovo pitanje.

U ovom se prilogu ograničavam samo na fonološke varijable u djelu Sonje Senjanović-Peračić (*Probudeni glasi*, Split 2000) i uspoređujem ga s čakavskim kojim piše njen sin Đermano Senjanović (u *knjizi Vidi, vidi - teletina '99*, Zagreb 2001).

Na osnovi statističke analize odabranih fonoloških varijabli ustanovljavaju se promjene u upotrebi čakavskog fonološkog fonda i iz toga se izvode teorijski zaključci.

II. Metodologija

Izabrala sam karakteristične čakavske fonološke varijable (vidi u daljnjem tekstu) i one su analizirane unutar labovljevske okvira (Labov 1982, 2001) tj. zabilježen je svaki dijalektalni oblik i svaki standardni oblik koji se javlja u navedenim tekstovima a zatim je izračunat indeks frekvencije prema formuli:

$$\text{Indeks frekvencije} = \frac{\text{Svi dijalektalni oblici}}{\text{Svi dijalektalni} + \text{svi standardni oblici}} \times 100$$

Hipoteza (već standardna) je da ako nova ili drugačija karakteristika ulazi u sastav onda će je mlađi govornici koristiti više od starijih. Ono što je bitno u ovakvoj analizi je određivanje preciznog procenta pojavljivanja izabrane varijable.

² Vidi također Vidović (1978) i Jutronić (1985).

III. Analiza

Predstavljam analizu fonoloških varijabli u knjigama: A. Sonje Senjanović-Peračić, a zatim B. Đermana Senjanovića.

A. U knjizi Sonje Senjanović-Peračić nalazimo slijedeću upotrebu čakavštine:

1. *ikavski-ijekavski* Karakteristična promjena jata /ě/ u /i/ u splitskom čakavskom. Na primjer: triba (treba); lipa (lijepa); najlipša (najljepša).

U tekstu Sonje Senjanović-Peračić nema ni jednog ijekavskog, tj. standardnog oblika. Dakle imamo 100% ikavske oblike.

2. *Varijabla m*

Promjena $m > n$ naročito u paradigmatiskim završecima je vrlo istaknuta karakteristika čakavskog dijalekta pa tako i splitskog.³ Ovdje je svrstavam u nekoliko podgrupa.

a. Glagoli (prvo lice prezenta) $m > n$:

Primjeri: nisan (nisam), guštan (guštam), činin (činim), živin (živim), ne znan (ne znam), radin (radim). U tekstu je ova promjena zastupljena 100%.

b. Instrumental jednine imenica $m > n$:

Primjeri: uljen (uljem), puten (putem), ticon (pticom), s maslon (s maslom), tečon (tečom). Javlja se samo jedan primjer sa standardnim završetkom $> m$ a to je: s monogramom.

c. Pridjevi i zamjenice: $m > n$: s tobom (s tobom), š njon (s njom), van (vam), svojon (svojom), cilon (cijelom), svakon (svakom), lipon (lijepom). Zastupljeno u 100% slučajeva.

d. Sintagme (pridjevi i imenice): I u ovom slučaju nalazimo 100% zastupljenosti čakavskih oblika.

Primjeri: s kuanom spizon (s kuhanom spizom), osornin glason (osornim glasom), promuklin glason (promuklim glasom), s velon pomjon (s velikom pažnjom), finin noson (finim nosom), nikon lipon vedrinon (nekom lijepom vedrinom)

³ O prijelazu glasa $m > n$, kao o povijesnom objašnjenju ove pojave vidi Hraste (1970), Moguš (1977). Za dodatnu bibliografiju vidi također Jutronić (1985).

3. *Varijabla h ima nekoliko refleksija u čakavskom:*

2. početno $h > \emptyset$ Gubljenje početnog h nalazimo u 100% slučajeva: Primjeri: itac (hitac), u 'rani (u hrani), vata (hvata), 'oče (hoće), u odu (u hodu).

b. središnje $h > \emptyset$

Primjer: njiova / nji'ovoga, (njihova).

c. dočetno $h > \emptyset$:

Primjeri: nji (iz njih), koji' (kojih), stariji (starijih), otvoreni (otvorenih), odma' (odmah), iz drugi kraji (iz drugih krajeva).

Samo se jednom javlja dočetno h u primjeru "ih"

d. $h > v$:

Primjeri: kuvadu (kuhaju), kruv (kruh), uvo (uho), gluvi (gluhi)

e. $h > j$:

Primjeri: povrj (povrh), maja (mahao); smij (smijeh), grijota (grehota), praja (praha).

f. $hv > f$:

Primjeri: zafalija (zahvalio), falit (hvalit)

4. *Varijabla lj*

Promjena $lj > j$. Za čakavsko područje, pa tako i za splitski dijalekt karakteristična je promjena $lj > j$. Ta se promjena obično objašnjava depalatalizacijom jer lj , minimalnim slabljenjem artikulacije, postaje j .

Primjeri: boje (bolje); jubav (ljubav), zemja (zemlja), čejade (čeljade), najboju (najbolju), roditeji (roditelji), posteja (postelja). Ovu promjenu nalazimo u 268 pojavljivanja ovog fonema. No lj ostaje u 20 slučajeva.

Primjeri: umiljata, čeljad, košulja, zemlja, orgulje.

5. *Varijabla đ*

*I na mjestu praslavenskog *d'.* Stari čakavski ne poznaje fonem $đ$ i on se u govoru starih Splitskana realizira kao j . Kod Senjanović-Peračić nalazimo slijedeće primjere: rojen (rođen), grajani (građani), gospoja (gospođa) mlaje (mlađe), slaja (slada), i to u 32 pojavljivanja. No nalazimo i oblike sa $đ$ kao što su: izgrađene, viđen, rođena, rođendan.

B. U knjizi Đermana Senjanovića nalazimo slijedeću upotrebu čakavštine:

1. *ikavski - ijekavski oblici* u odnosu 69 prema 93 primjera (sve skupa 162).

Navodim samo neke primjere ikavskog: priko, cili, od sriće, niku kuvertu, liva špalina, priko, kroz vrime, dida.

Primjeri ijekavskog: vijest, nesvijest, djelotvorno, vjeronauk, vjetrove, umjetnosti, riječ, uvjerali, svjetski, pjesma, predsjednika, vijesti, odvjeticu. Javljaju se i kombinirane sintagme (miješano ikavski i ijekavski) kao što su: na izvjesno vrime, nika dječja serija, umisto ocjena

2. *Varijabla m*

Glagolski oblici 130 (> n) prema 42 (> m).

Primjeri: dođen, nađen, izljubin, pitan, natopin ali i standardni kao što su: sretnem, ne znam, ja sam, obožavam, uživam.

Primjeri: uljen, za stolon, poljen, s kišon, karton, vitezom. Standardni: filmom, imenom, grbom, prehladom, razgovorom.

c. Pridjevi i zamjenice: 42 čakavska oblika i 114 standardnih oblika.

Primjeri: s kojim, ovin, menon, s tin, brzin, kamenitin, drugin. Standardnih oblika puno više: vam, im, s tim, nam, u božjim, njezinim, željeznim, širokom, pokojnom, divljim, vječnom. Veznika i brojeva ima mali broj i tu je odnos 4 standardna oblika naspram 3 čakavska: Primjeri: sedan, osin, čin, zatim, osim.

d. Sintagme (pridjevi i imenice): Vrlo mali broj čisto čakavskih oblika kao npr.: s prvin bilin poljen, za dugin stolon, ovin redosljedon, s našon kraljicon, karton deveron. Vrlo malo miješanih oblika kao što su: brzin korakom, sa svojom bakom ali zato vrlo veliki broj standardnih oblika kao što su: sa prvim bilim poljem, drugim i trećim programom, sa svojim pomoćnikom, sa širokim osmjehom, kulenom i rakijom.

Ovdje samo navodim neke primjere jer ovom se prilikom neću baviti statističkom analizom sintagmi. Mislim da sintagme zaslužuju da ih se obradi nekom drugom prilikom.

3. *Varijabla h*

Kod Đermana Senjanovića nalazimo slijedeći omjer:

a. $h > \emptyset$ u početnom položaju: : 22 bez h prema 9 standardnih oblika: Primjeri: iljade, oču, itnit. Jedine riječi koje se javljaju u standardnom obliku su: hrvatski, hajduk (sve skupa 9 puta).

b. središnje $h > \emptyset$ Samo 4 puta i to jedina riječ - njihovi

c. začeto $h > \emptyset$: 15 čakavskih oblika prema 107 standardnih. Primjeri: odma (odmah), povr (povrh), ženski (ženskih), ji (ih). Standardni oblici: srpskih, prognanih, otvorenih, njih, ih, pedesetih, poznatih, iseljeničkih, vanjskih.

d. $h > v$: 10 dijalektalnih oblika prema jednom standardnom. Primjeri: uvatilo, od duvana, kruva, na suvo, zapuvala, kruva i standardni oblik: zapuhala.

e. $h > j$: 12 dijalektalnih prema 3 standardna: trbuj, straj, od smija, priko trbuja, grijota je. Standardni oblici: dah, vrh (2x).

d. $hv - f$:

Primjeri: zafalija, fala

4. *Varijabla lj*

Promjena $lj > j$

Kod Đermana Senjanovića imamo samo pet primjera promjene $lj > j$ a 182 standardna oblika. Primjeri: posteje, prijateji, neprijateji, boje, izjubili smo se. Standardni oblici: željezo, kljun, kraljica, bolje, seljaci, zanimljivi, postelja, zaključali, nedilja, zemlja, ljudi.

5. *Varijabla đ*

Ni jedno pojavljivanje dijalektalnog oblika. Svi oblici su standardni: Primjeri: gospođa, građani, događaja, rođendan, događa, između, uglađen, zahlađenje, između.

Tabela 1. Prikaz analize u postocima

Varijable	Sonja	Đermano
1. ikavizam	100	42.23
2. $m > n$		
glagoli	100	75.00
imenice	100	40.74
zamj/pridj	100	26.92
3. varijabla h		
početno $h > \emptyset$	100	70.96
središnje $h > \emptyset$	100	0
začetno $h > \emptyset$	100	12.29
$h > v$	100	90.90
$h > j$	100	80.00
$hv > f$	100	100
4. $lj > j$	93.05	2.57
5. $đ > j$	86.48	0

IV. Interpretacija

Osnova statističke analize izabраниh fonoloških varijabli treba nam poslužiti za daljnju analizu i interpretaciju i za razmatranja o jezičnoj promjeni što je teorijski zapravo najzanimljivije. Kao što sam spomenula na početku, najnovija sociolingvistička istraživanja i literatura vezana za ta istraživanja jezične promjene (Milroy 2002) ukazuju da *dijalekti u kontaktu sa standardnim jezikom najprije gube one dijalektalne crte za koje se čini da su društveno označene ili markirane. Tako dolazi do dijalektalne promjene kao i stvaranja novog koinea*. U ovom odjeljku ću najprije razložiti statističku analizu a u slijedećem ću pokušati dati objašnjenje i ukazati na teorijske implikacije.

Idemo redom kako je predstavljena analiza:

Ikavski oblici u tekstu Đermana Senjanovića idu na dosta niski postotak od 42%. Kako se smatra da je ikavski jedna od izražajnih karakteristika splitskog čakavskog onda taj niski postotak iznenađuje. Kod Smoje ga nalazimo između 48 do 90% (vidi Jutronić 1997). Mislim da nam je statistička analiza u ovom slučaju otkrila nešto značajno i neočekivano i time nas upozorila da dojam koji stičemo da je ikavski jako postojan i prevalentan u splitskom govoru pogrešan. Daljnja analiza današnjeg govornog splitskog mogla bi potvrditi da ovaj postotak nije slučajan.

Promjena $m > n$ je još uvijek vrlo postojana karakteristika čakavskog idioma. U Đermanovom korpusu najviše se zadržao u glagolskim nastavcima (75.00). Kod Smoje ga nalazimo u 98% slučajeva. Nakon toga slijedi instrumental jednine kod imenica (40.74) a najmanje ga nalazimo kod pridjeva i zamjenica (26.92). Zanimljivi slučaj predstavljaju sintagme gdje je često prva riječ u sintagmi s čakavskim nastavkom. To isto nalazimo kod Smoje.

Varijabla h se u najvećem broju ispušta na početku riječi a ovaj proces je poznat i nalazimo ga i u konverzacijskom hrvatskom gdje se h gubi na početku riječi kao npr. ajduk, ladno umjesto hajduk i hladno a isto tako i na kraju riječi kao odma umjesto odmah. (Kod Đermana samo 12% posto u dočetnom položaju a u središnjem 0%).

Promjena $lj > j$ je vrlo niska (2.57%) u napisima Đermana Senjanovića. Kod Smoje je nalazimo još do 70%. U jednom prijašnjem istraživanju govornog splitskog vernakulara (vidi Jutronić 2000) primjećeno je da lj sve više nalazimo u primjerima gdje bismo u dijalektu očekivali j , tj. riječi se koriste u standardnom obliku. To je naročito izraženo kod mlađe generacije govornika. Čini se da ni Smoje ne nastoji zadržati ovu čakavsku karakteristiku i sasvim je slobodno i proizvoljno varira sa

standardnom varijantom. U govornom čakavskom nalazimo je sve manje ili skoro da je više nema. To je jedna od fonoloških varijabli čakavskog koja definitivno izumire i možda će nestati u potpunosti u vrlo skoroj budućnosti.

Promjena $\check{d} > j$. Ove čakavske karakteristike nema uopće u Đermanovim tekstovima. Kod Smoje je nalazimo do 50% a u govornom jeziku skoro se uopće ne javlja osim u nekim riječima kao što su gospoja a i to vrlo rijetko ili nikako kod mlade generacije ispod 30 godina.

Govoreći o izvornom čakavskom (\check{d}) Milan Moguš kaže: “Ali ono što pada u oči na prvi pogled jest činjenica da se u čakavskom narječju nisu razvile zvučne afrikate \check{d} i $d\check{z}$. Drugim riječima praslavensko se $*dj$ reflektiralo u čakavaca kao j ($*medje > meja$), strano $d\check{z}$ zamijenjivalo se za \check{z} ($d\check{z}ep > \check{z}ep$), a \check{z} se razvilo kao plod asimilacije s domaćim riječima. To je jedna od temeljnih osobitosti čakavskog konsonatizma. Gotovo da nema opisa nekoga čakavskog govora u kome bi izostala takva konstatacija” (1977:64). Nadalje je interesantno da dvije godine kasnije Božidar Finka primjećuje da se \check{d} sve više javlja u izvorno čakavskim govorima i tako kaže: “Sve je frekventnije i prihvaćanje fonema $/\check{d}/$ i to ne samo u posuđenicama nego i mjesto izvornoga čakavskog $/j/ > /d\check{d}/$, odnosno umjesto izvorne konsonantske grupe $/dj/$. Jednako i grupe $/jd/$, pa se, sve više nameće likovima kao *preja, sudje i dojde*. Tendencije i pojave prodiru i neovisno od toga kojoj govornoj grupi ili kojemu dijalektskom čakavskom tipu pripada konkretan govorni sustav” (1979:147). Đermanovi tekstovi očito slijede ovaj dugogodišnji trend i on malo koristi ovu staru čakavsku karakteristiku jer je očito osjeća kao zastarjelu, pogotovo za današnjeg čitatelja.

V. Teorijske implikacije

Koje zaključke možemo donijeti iz provedene analize i kakve teorijske implikacije ima ovo istraživanje?

1. Na deskriptivnom nivou statistička analiza fonoloških varijabli u napisima Sonje Senjanović-Peračić i Đermana Senjanovića još jednom potvrđuje impresionističke izjave koje se već desetljećima ponavljaju da je splitski urbani vernakular, naročito onaj u dvadesetom, a sada već i u dvadeset i prvom stoljeću, ne možemo nazivati čistim čakavskim već nekom vrstom polučakavskog varijeteta. Naziv koji zaslužuje je štokavoidni čakavski govor, neka vrsta semi čakavske varijante. Mate Hraste koji je proučavao srednjedalmatinske otoke na kojima se govori čakavski smatrao je već pedesetih godina prošlog stoljeća da je jezik kojim se govori u Splitu hibridan (Hraste 1948).

Radovan Vidović (1978:62) kaže da se splitske čakavske karakteristike mogu čuti u krugu obitelji, u malim grupama ljudi naročito onih srednje dobi. On je vjerovao da je dominantni trend u splitskom dijalektu jedno sveopće okretanje ikavskom štokavskom govoru koji je karakterističan za dalmatinsku unutrašnjost i da je taj govor prevalentan u govornom jeziku ovoga grada. On isto tako primjećuje da je mjesto određeno splitskom dijalektu na dijalektološkim mapama ne odgovara stvarnosti pošto je taj govor smješten na govorno područje čakavskog a on, prema njegovom mišljenju, nije više čakavski.

Spomenimo recentnu analizu čakavštine Ivana Kovačića gdje Marijana Tomelić zaključuje: "Sve ovo pokazuje da je splitska čakavština s kraja 19. stoljeća bila pod jakim utjecajem štokavskoga narječja, odnosno susjednih štokavsko ikavskih govora" (2000:119).

Na kraju svog članka američki slavist Thomas F. Magner 1978 predviđa budućnost splitskog dijalekta u dolazećoj dekadi i kaže: "U 1986 splitski dijalekt će, ako se moja predviđanja ostvare, biti vrsta govora koji se razlikuje od hrvatskog po svojem ikavskom obliku, malom fundusu karakterističnih riječi i nekoliko morfoloških karakteristika (1978:433).

2. Sve su ove tvrdnje, istraživanja i predviđanja, čak i o čakavštini 19. stoljeća, u velikoj mjeri istinita no ona nisu ni izdaleka: a. dovoljno precizna da bi nam pomogla da točno utvrdimo što i koliko se dijalekt kroz ovih već sada pedesetak godina promijenio i nadalje: b. još manje nam mogu pomoći u preispitivanju teorijskih pitanja o jezičnoj i dijalektalnoj promjeni. Gledajući statističku analizu koju imamo pred sobom možemo puno preciznije kazati što se zapravo događa (na ovom ograničenom uzorku zapravo pisanog jezika). U statističkoj analizi nalazimo potvrdu da mlađi pisac (Đermano) upotrebljava puno više standardnih oblika nego stariji pisac (njegova majka Sonja Senjanović-Peračić). Općenito pravac jezične, tj. dijalektalne, promjene je u pravcu standarda. Statistička analiza nam je u ovom slučaju samo potvrdila da je to općenito zapažanje točno i ona nam za takvu tvrdnju i nije bila potrebna jer su svi prethodni istraživači ukazivali na isto. Na ono što nam ovakva statistička analiza donosi jest u tome da nam pomaže da precizno vidimo koje varijable su podložnije promjeni tj. koje su imunije na promjenu a to je ono što nam je inače teorijski i najzanimljivije. Vidimo da sve fonološke varijable, ne doživljavaju isti stupanj promjene i to traži objašnjenje.

Kada imamo čvrsto deskriptivno uporište onda se možemo pitati: Što je uzrok upravo ovakvog kretanja promjena u dijalektu?

Postoje dva moguća objašnjenja. Jedno je povezano sa stigmatizacijom a drugo s tzv. principom istaknutosti ili markiranosti (saliency). Oba dva objašnjenja su zapravo usko povezana.

1. Stigmatizacija je povezana s osjećajem da je napravljena greška u jeziku i da smo toga na neki način svjesni. Na primjer Milka Ivić (1965:744) govori o prihvaćanju grešaka u govoru sa stanovišta govornika standardnog jezika. Ona u svom istraživanju primjećuje da se dijalektalna prozodija osjeća kao najmanja greška i da se najviše tolerira. Slična zapažanja nalazimo kod James i Lesley Milroy (1978) u njihovom istraživanju urbanog vernakulara grada Belfasta. Oni nam predstavljaju obrazac govora radničke klase i primjećuju da ono što se najsporije mijenja i ostaje jest nestandardna priroda fonološkog urbanog repertoara i navode "da nisu našli nikakve potvrde da se fonetska realizacija vernakularne fonologije značajno pomakla prema standardu" (1978:20). Naše istraživanje pokazuje da je vernakularna fonologija isto tako podložna promjenama no ovom prilikom ne mislim ulaziti u polemiku te vrste s britanskom situacijom.

2. Princip istaknutosti formuliran je od strane Naroa i Lemlea još 1976. (kako prenosi Labov 1982:54) u njihovom nastojanju da objasne razne procese u brazilskom portugalskom. Oni tvrde slijedeće: Izostavljanje morfema ili nekih sintaktičkih karakteristika proporcionalno je percepcijskoj istaknutosti ili markiranosti. Princip istaknutosti ili markiranosti je relevantan za naše objašnjenje a isto je tako povezan sa stigmatizacijom i mogli bismo ga formulirati na slijedeći način:

One dijalekatske crte koje govornik standardnog jezika i dijalekta osjeća kao društveno neprihvatljive (markirane) tj. kao neku vrstu greške, prve nestaju iz dijalekta. Istaknutije karakteristike odlaze brže a manje istaknute sporije.

Dijalektalno niveliranje predstavlja izbjegavanje društveno i lokalno označenih varijabli u uvjetima društvene i geografske mobilnosti kao i neminovnog kontakta standardnog jezika i dijalekta, naglašava i Lesley Milroy (2002).

Kakav je redoslijed fonoloških promjena u našem korpusu?

Prema statističkoj analizi u napisima mlađeg govornika čakavskog⁴ najistaknutije su slijedeće karakteristike poredane sada prema postotku pojavljivanja u analiziranim tekstovima.

⁴ U ovom slučaju radi se o pisanom jeziku i o tom treba voditi računa. Jedan od razloga 100% procenta kod Sonje Senjanović-Peračić je zasigurno veće pridavanje pažnje sustavnosti pisanom dijalektu kojemu ona posvećuje pažnju dok se Đermano Senjanović više približava današnjem govornom vernakularu. Njegovi su tekstovi bili pisani za tjednik *Feral Tribune* i kao takvi su sakupljeni u knjigu.

1. medijalno h (njihove) (0 %); 2 $\check{d} > j$ (gospođa) (0%); 3. $lj > j$ (ljubav) (2,25%); 4. Finalno gubljenje h (odmah) (12.29%); 5. zamj./pridj. promjena $m > n$ (26.92); 6. imenice (inst.) $m > n$ (40.74%); 7. ikavski oblici 42.23; 8. inicijalno h (70.96); 9. Glagol $m > n$ (75.00); 10. $h > j$ (80.00), $h > v$ (90.90) and $hv > f$ (100%).

Dakle društveno markirane crte gube se prije od onih za koje se drži, svjesno ili nesvjesno, da nisu markirane. Pogledajmo malo varijablu h u svojim raznim varijantama jer je to vrlo dobar primjer ove zakonitosti. Kao što vidimo gubljenja središnjeg h nema u tekstu Đermana Senjanovića. Moramo napomenuti da ima samo malo primjera ovakvog gubljenja i to najvišu u riječi njihov (njiov), njihova (njiova) a znamo da je pojavljivanje oblika njiov ili njiova stigmatizirano i govornika odmah obilježava kao neukog, neobrazovanog ili ga locira negdje 'iza brda' ("vlaj" u pejorativnom smislu) pa je jasno da ga u dijalektu više nema. Začetno h je na 4. mjestu (12%). Iz primjera vidimo da je to uglavnom riječ odma(h) koja se u dijalektalnom obliku javlja 12 puta. Svi pridjevi su na - h kao npr. zapaljenih, srpskih, psiholoških kao i zamjenice: njih, ih, tih, svih. Ovdje možemo napomenuti da je to možda i odraz pisanog idioma dok je govornom ova karakteristika zasigurno više zastupljena. Nadalje, sve druge varijane varijable h (navedeno pod 10. Zajedno: $h > j$; $h > v$ i $hv > f$ pod 10.) ne osjećaju se kao istaknute i nisu stigmatizirane. I one same su dio govornog standardnog idioma. Tako Dalibor Brozović kaže: "Drugo je važno fonetsko obilježje neobvezatnost i rijetkost glasa h, zamijenjivanja sa \emptyset ili v, rjeđe j" (1976: 60-61). Gubljenje fonema h je općeprepoznatljivo svakom govorniku, uglavnom nije društveno stigmatizirano (markirano) i stoga se još uvijek javlja u dijalektu u tako visokom postotku.

Interesantno je primijetiti da su 3. i 4. tj. varijabla $\check{d} > j$ i $lj > j$ jedine varijable koje nisu kod Sonje Senjanović-Peračić zastupljene 100%. Očito je da su te varijable na putu nestanka iz splitskog čakavskog, pogotovo varijabla \check{d} koja je zastupljena u vrlo malom broju riječi i u standardnom jeziku.

Oblik glagola prvog lica prezenta (pod 10) pokazuje se kao vrlo nemarkiran (75%). To i očekujemo jer kako Milan Moguš (1977) objašnjava prijelaz $m > n$ se svodi na neutralizaciju usnene prepreke u izgovoru m i zadržavanje nazalnosti pa se m izjednačuje s n. On isto tako naglašava da je artikulacijska neutralizacija svojstvena i drugim govorima duž jadranske obale te je nazivamo i adrijatizmom. (Vidi također Brozović - Ivić 1988. i Tomelić 2000). No iz naše analize vidimo da je frekvencija ove promjene u imenicama (42,23%) i pridjevima i zamjenicama (26,92) mnogo manja od glagolske. To možemo objasniti većom frekvencijom glagola kao i sintagmama koje sam spomenula u kojima se u kombinaciji pridjeva

i imenice uglavnom imenica javlja u dijalektskom obliku. Ovdje nisam uzimala u obzir D/L/I množine imenica gdje isto tako nalazimo -n kao u *konoban*, *kućan* jer sam tu analizu ostavila kao dio morfoloških promjena (vidi Jutronić 2001). I na kraju niski postotak ikavskih oblika (42%) pokazuje da ikavizam nije glavna distinktivna karakteristika suvremenog splitskog čakavskog već da se splitski vernakular u današnje vrijeme na fonološkom nivou najviše prepoznaje i identificira prijelazom završnog $m > n$ i to u glagolskim oblicima (osim naravno varijable h koja je u navedenim primjerima karakteristična i za standardni jezik).

VI. Zaključak

Mislim da danas možemo reći mnogo preciznije kako se i zašto mijenja splitski čakavski dijalekt. On nam može poslužiti kao predložka rasprave o širim i zanimljivijim teorijskim pretpostavkama o promjenama nekog jezika/dijalekta. Društveno označene varijable mijenjaju se i nestaju brže od neoznačenih, nemarkiranih ili ne stigmatiziranih.

Iako gubljenje dijalekta predstavlja pritisak prema jezičnoj konvergenciji iz toga meninovno ne slijedi da zajednice čiji dijalekti prolaze kroz ovaj proces gube svoje jezičnu distinktivnost. Veliki američki lingvist, Edward Sapir koji je uvijek bio i ostao izvor inspiracije mnogih generacija lingvista rekao je: "Stari dijalekti neprestano se mijenjaju i nestaju ali samo da bi dali prostora novim (1921:153).

Sociolingvistika i njene metode nam danas sve preciznije otkrivaju kako se to zapravo događa.⁵

LITERATURA

Andrijašević, M & S L. Zergollern-Miletić. ur. 1997. *Tekst i diskurs*. Zareb : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

Brozović, Dalibor. 1976. "O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njenim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 14-15. 59-63.

⁵ Ovaj prilog je u skraćenom obliku pročitao na simpoziju 4th International Symposium on Eurolinguistics održanom u Zadru, 19.-22. rujna 2002. Zahvaljujem, sudionicima na diskusiji. Mojim kćerkama Katini i Gordani Tihomirović hvala na strpljenju i pomoći oko dosadnog ali prijeko potrebnog ispisivanja i sortiranja kartica za ovu analizu.

- Brozović, D. i P. Ivić. 1988. "Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski". *Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža"*. Zagreb.
- Finka, Božidar. 1979. "O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju". *Filologija* 9. 145-148.
- Hraste, Mate. 1948. Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale. *Rad JAZU* 272. 123-57.
1970. "O prijelazu glasa -m u -n (-n > -m)" *Filologija* 6.
1980. Čakavski dijalekt. *Enciklopedija Jugoslavije*, knjiga 4, Zagreb 1980.
- Ivić, Milka. 1965. Jezična individualnost grada. *Izraz* 819. 740-747.
- Jutronić, Dunja. 1985. "Aspekti socijalne ili urbane dijalektologije". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 24. 29-38.
1989. Language change in an urban setting. *Yugoslav general linguistics and literary studies in Eastern Europe*, ur. M. Radovanović. Amsterdam: Benjamins.
1992. "Standard Language and Dialects in Contact" u knjizi *Language Planning in Yugoslavia*. Ur. Bugarski & Hawkesworth. Columbus, Ohio: Slavica Publishers. 201-211.
1996. "Jezična analiza komunikacijskog učinka pjesama Olivera Dragojevića", u knjizi *Jezik i komunikacija* ur. Marin Andrijašević i Lovorka Zergollern-Miletić). 1996 : 282-288.
1997. "Analiza čakavskog diskusa u napisima Miljenka Smoje". Andrijašević i Zergollern-Miletić. ur. 1997:295-301.
2000. "A Possible Sociolinguistic Universal" u knjizi *History and Perspectives of Language Study*, ur. Tomić, O. & M. Radovanović. 257-269. Amsterdam : John Benjamins, 145-163.
2001. Morphological changes in the urban vernacular of the city of Split" *International Journal of the Sociology of Language (IJSL)* 2001:65-78.
- Kalogjera, Damir. 1985. "Attitudes toward Serbo-Croatian language varieties." *IJSL* 52.93 - 111.
- Labov, William. 1982. Building on empirical foundations. *Perspectives on historical linguistics*. ur. Winfred P. Lehmann & Yakov Malkiel. Amsterdam: Benjamins, 17-93.
2001. *Principles of Linguistic Change, social factors*. Basil Blackwel.
- Magner, Thomas F. 1978. Diglossia in Split. *Sociolinguistic problems in Czecho-*

- slovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, ed. by Thomas F. Magner & W. Schmalsteig, Columbus: Slavica Publishers, 400-437.
- Milroy, James, and Lesley Milroy. 1978. Belfast: change and variation in an urban dialect. *Sociolinguistic patterns in British English*. ur. Peter Trudgill. London: Arnold, 19-37.
- Milroy, Lesley. 2002. "Mobility, contact and language change - working with contemporary speech communities". *Journal of Sociolinguistics* 6/1. 2002:3-15.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Naro, Anthony J., and Miriam Lemle. 1976. Syntactic diffusion. *Papers from the parasession on diachronic syntax*, ur. S.B. Steever et al. Chicago: Chicago linguistic society, 221-240.
- Radovanović, Milorad. ur. 1989. *Yugoslav General Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sapir, Edward. 1921. *Language*. New York: Harcourt Brace.
- Senjanović, Đermano. 2001. *Vidi, vidi - teletina '99*, Zagreb: Durieux.
- Senjanović-Peračić, Sonja. 2000. *Probuđeni glasi*. Split: Književni krug
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell.
- Tomelić, Marijana. 2000. "Splitska čakavština u tekstovima Ante Kovačića". *Čakavska rič* 1-2:71-131.
- Vidović, Radovan. 1978. *Čakavske studije*. Split: Čakavski sabor.
- Vidović, Radovan. 1993. *Jadranske leksičke studije*. Split: Književni krug.

Čakavian dialect through two generations - a contribution to the theory
of language change

Summary

In this article the author analyzes the Čakavian dialect (phonological variables) in the work of Sonja Senjanović-Peračić (in her book *Probuđeni glasi*, Split, 2000) and compares them with the Čakavian idiom used in the writings of her son Đermano Senjanović (in his book *Vidi, vidi - teletina '99* Zagreb, 2001).

On the basis of statistical analysis of the chosen phonological variables the author establishes the changes in the Čakavian idiom. The most recent investigations in the sociolinguistic literature on language change (Milroy 2002) show that dialects in contact with the standard language first lose socially more marked features or variants. The dialect changes and a new koine is being created in its stead.

Il dialetto ciacavo attraverso due generazioni - contributo alla teoria della
variazione linguistica

R i a s s u n t o

Lo studio dell'autrice analizza il dialetto ciacavo (variabili fonologiche) nell'opera di Sonja Senjanović-Peračić (nel suo libro *Probueni glasi*, Split 2000) e lo confronta al ciacavo in cui scrive suo figlio **Đermano Senjanović (nel libro *Vidi, vidi - teletina '99*, Zagreb 2001.) Con l'analisi statistica delle variabili fonologiche scelte si accertano le variazioni nell'uso dell'idioma ciacavo. Sulla base delle più nuove ricerche teoriche nella letteratura sociolinguistica sulle variazioni linguistiche (Milroy 2002), mediante l'analisi si dimostra che in un dialetto che è a contatto con la lingua standard si perdono in primo luogo le forme socialmente meno gradite, ovvero quelle linguisticamente marcate. Il dialetto si trasforma e crea una nuova coinè.

Podaci o autoru

Dunja Jutronić je dugo godina radila na Filozofskom fakultetu u Zadru a sada je redovni profesor na Pedagoškom fakultetu u Mariboru i Filozofskom fakultetu u Rijeci. Živi u Rijeci: Šibenska 7, 51000 Rijeka, tel. 051-643-136. E-mail:dunja.jutronic@ri.tel.hr